

O'ZBEK TILIDA ANTONIMLARNING USLUBIY IMKONIYATLARI

*Iqtisodiyot va pedagogika universiteti**O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi**3-bosqich talabasi**Yusupova Feruza Ulug'bek qizi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada o'zbek tilidagi antonimlarning uslubiy imkoniyatlari, ularning turli nutq uslublaridagi qo'llanish xususiyatlari hamda matnning ta'sirchanligini oshirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, antonimlar tilning muhim leksik birliklaridan biri bo'lishiga qaramay, ularning uslubiy imkoniyatlari va funksional vazifalari zamonaviy tilshunoslik nuqtai nazaridan yetarli darajada o'rganilmagan. Tadqiqotning asosiy maqsadi o'zbek tilidagi antonimlarning badiiy, publitsistik, ilmiy va rasmiy uslublarda bajaradigan vazifalarini aniqlash hamda ularning nutqdagi ekspressiv imkoniyatlarini yoritishdan iborat. Tadqiqot davomida tavsifiy, qiyosiy, semantik tahlil, kontent tahlili va kuzatish metodlaridan foydalanildi. Turli janrdagi matnlar asosida antonimlarning qo'llanishi tahlil qilinib, ularning qarama-qarshi ma'nolar orqali fikrni yanada aniq, ta'sirchan va obrazli ifodalashga xizmat qilishi aniqlandi. Natijalar shuni ko'rsatdiki, antonimlar ayniqsa badiiy va publitsistik matnlarda uslubiy ta'sirni kuchaytirish, qarama-qarshilikni ifodalash, muallif g'oyasini ochib berish hamda o'quvchi e'tiborini jalb qilishda muhim vosita hisoblanadi. Ilmiy va rasmiy uslublarda esa antonimlardan nisbatan kamroq foydalanilishi kuzatildi. Xulosa qilib aytganda, antonimlar o'zbek tilining uslubiy boyligini namoyon etuvchi muhim leksik vosita bo'lib, ularning o'rinli qo'llanishi nutqning aniqligi, ifodaliligi va ta'sirchanligini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: *antonim, uslub, uslubiyat, semantika, leksikologiya, nutq, til birliklari, qarama-qarshilik, ekspressivlik, ma'no, badiiy uslub, o'zbek tili.*

Аннотация. В данной статье рассматриваются стилистические возможности антонимов в узбекском языке, особенности их употребления в различных функциональных стилях речи и их роль в повышении выразительности текста. Актуальность исследования определяется тем, что, несмотря на широкое использование антонимов, их стилистические функции и особенности применения в современном узбекском языке изучены недостаточно. Основной целью исследования является определение функциональных особенностей антонимов в художественном, публицистическом, научном и официально-деловом стилях, а также выявление их экспрессивных возможностей. В ходе исследования использовались описательный, сравнительный, семантический, контент-анализ и метод наблюдения. На основе анализа различных текстов установлено, что антонимы

способствуют более точному, выразительному и образному выражению мысли посредством противопоставления значений. Результаты исследования показали, что антонимы особенно активно используются в художественных и публицистических текстах для усиления выразительности, создания контраста и раскрытия авторской идеи. В научном и официальном стилях их употребление встречается значительно реже. В заключение отмечается, что антонимы являются важным средством стилистического богатства узбекского языка и способствуют повышению точности, выразительности и эффективности речи.

Ключевые слова: антоним, стилистика, семантика, лексикология, речь, языковые единицы, противопоставление, экспрессивность, значение, художественный стиль, узбекский язык.

Abstract. This article examines the stylistic potential of antonyms in the Uzbek language, focusing on their functional use in different speech styles and their role in enhancing textual expressiveness. The relevance of the study lies in the fact that although antonyms are essential lexical units, their stylistic functions and communicative roles in modern Uzbek have not been sufficiently explored. The primary objective of the research is to identify the functional characteristics of antonyms in literary, journalistic, scientific, and official texts and to analyze their expressive potential in communication. The study employs descriptive, comparative, semantic, content analysis, and observation methods. Various types of texts were analyzed to determine how antonyms contribute to expressing contrast, emphasizing ideas, and improving clarity and expressiveness. The findings indicate that antonyms are used most actively in literary and journalistic texts, where they strengthen stylistic impact, create meaningful contrasts, and help convey the author's intention more effectively. In scientific and official texts, however, their use is comparatively limited due to the preference for precision and neutrality. It is concluded that antonyms represent an important stylistic resource of the Uzbek language, enriching discourse through contrast and contributing to more expressive, coherent, and effective communication.

Keywords: *antonym, stylistics, semantics, lexicology, speech, language units, contrast, expressiveness, meaning, literary style, Uzbek language.*

Kirish. Bugungi kunda o'zbek tilshunosligida leksik birliklarning ma'no va uslubiyl xususiyatlarini o'rganish muhim ilmiy yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Tilning boyligi nafaqat undagi so'zlar soni, balki ularning nutqda qanday qo'llanishi bilan ham belgilanadi. Shu jihatdan antonimlar tilning muhim leksik vositalaridan biri bo'lib, ular qarama-qarshi ma'nolarni ifodalash orqali nutqning aniqligi, mantiqiyligi va ta'sirchanligini oshirishga xizmat qiladi. Antonimlar yordamida muallif fikrni yanada ravshan ifodalaydi, voqea va hodisalarni qiyoslaydi hamda o'quvchi yoki

tinglovchining e'tiborini muhim nuqталarga qaratadi. Ayniqsa, badiiy adabiyot, publitsistika va og'zaki nutqda antonimlardan keng foydalaniladi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, zamonaviy tilshunoslikda antonimlarning semantik xususiyatlari ko'plab tadqiqotlarda yoritilgan bo'lsa-da, ularning uslubiy imkoniyatlari va turli nutq uslublaridagi funksional vazifalari hali ham to'liq o'rganilmagan. Bugungi kunda matn lingvistikasi, uslubshunoslik va nutq madaniyati sohalarining rivojlanishi antonimlarning amaliy qo'llanishini chuqur tahlil qilishni talab etmoqda. Ayniqsa, o'zbek tilidagi badiiy, publitsistik, ilmiy va rasmiy matnlarda antonimlarning qanday vazifani bajarishini aniqlash tilshunoslik uchun muhim ilmiy masalalardan biri hisoblanadi.

Antonimlar tilning ekspressiv imkoniyatlarini kengaytiradigan vositalardan biridir. Qarama-qarshi ma'noli so'zlar yordamida fikrning ta'sirchanligi kuchayadi, matnda obrazlilik yuzaga keladi va muallifning munosabati yaqqolroq ifodalanadi. Masalan, yaxshi – yomon, katta – kichik, oq – qora, uzoq – yaqin, eski – yangi kabi antonimlar nafaqat qarama-qarshilikni bildiradi, balki matnga alohida uslubiy mazmun ham yuklaydi. Shu sababli antonimlarning uslubiy imkoniyatlarini ilmiy asosda o'rganish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biridir.

Mazkur tadqiqotning asosiy muammosi antonimlarning turli nutq uslublarida qanday qo'llanilishi, ularning matn mazmuniga qanday ta'sir ko'rsatishi va uslubiy vazifalarini aniqlashdan iborat. Hozirgacha olib borilgan ilmiy ishlarda antonimlarning asosan lug'aviy va semantik jihatlari o'rganilgan bo'lsa-da, ularning uslubiy imkoniyatlari hamda real matnlardagi funksional xususiyatlariga kamroq e'tibor qaratilgan.

Tadqiqotning asosiy maqsadi o'zbek tilidagi antonimlarning uslubiy imkoniyatlarini tahlil qilish, ularning turli nutq uslublaridagi qo'llanish xususiyatlarini aniqlash hamda matnning ta'sirchanligini oshirishdagi o'rnini yoritishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: antonimlar haqidagi nazariy qarashlarni tahlil qilish, ularning semantik va uslubiy xususiyatlarini o'rganish, badiiy, publitsistik, ilmiy va rasmiy uslublarda qo'llanishini misollar asosida tahlil qilish hamda olingan natijalarni umumlashtirish.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda antonimlarning uslubiy imkoniyatlari turli nutq uslublari misolida kompleks tarzda tahlil qilindi. Shuningdek, antonimlarning matnning ifodaliligi, mantiqiyligi va ekspressivligiga ta'siri tizimli ravishda yoritildi. Tadqiqot davomida antonimlarning uslubiy vazifalari o'zaro taqqoslanib, ularning turli janrdagi matnlarda bajaradigan funksiyalari umumlashtirildi.

Mazkur tadqiqotning amaliy ahamiyati shundaki, undagi natijalardan o'zbek tili leksikologiyasi, uslubshunosligi va nutq madaniyati bo'yicha ilmiy izlanishlarda foydalanish mumkin. Shuningdek, tadqiqot materiallari oliy ta'lim muassasalarida

o'zbek tili, tilshunoslik va uslubiyat fanlarini o'qitishda, darslik va o'quv qo'llanmalarini takomillashtirishda foydali manba bo'lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, antonimlardan samarali foydalanish bo'yicha tavsiyalar jurnalistika, badiiy ijod, tarjima, matn tahriri va ommaviy axborot vositalari faoliyatida ham amaliy ahamiyat kasb etadi. Shu bois mazkur tadqiqot o'zbek tilining uslubiy imkoniyatlarini yanada chuqurroq o'rganishga xizmat qiladigan dolzarb ilmiy ishlardan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar sharhi. Antonimlar tilning leksik tizimida muhim o'rin egallaydigan ma'no munosabatlaridan biri hisoblanadi. Ular qarama-qarshi ma'nolarni ifodalash orqali nutqning aniqligi, mantiqiyliigi va ta'sirchanligini oshiradi. Tilshunoslikda antonimlar uzoq yillardan buyon semantika, leksikologiya va uslubshunoslik nuqtai nazaridan o'rganib kelinmoqda. So'nggi yillarda esa matn lingvistikasi va pragmatikaning rivojlanishi antonimlarning matndagi funksional vazifalariga bo'lgan qiziqishni yanada kuchaytirdi. Mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy ishlari antonimlarning nazariy asoslarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbek tilshunosligida antonimlarni o'rganish bo'yicha qator ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Sh. Rahmatullayev o'zbek tili leksikologiyasiga oid ishlarida antonimlarni leksik-semantik munosabatlarning muhim turi sifatida baholaydi. Olimning fikricha, antonimlar bir-biriga qarama-qarshi ma'noni ifodalash bilan birga, matnning uslubiy ta'sirchanligini ham oshiradi. U antonimlarning badiiy adabiyotdagi o'rniga alohida e'tibor qaratib, ularning obraz yaratishdagi ahamiyatini ta'kidlaydi.

A. Hojiyev o'zining leksikologiya va lug'atshunoslikka oid tadqiqotlarida antonimlarning lug'aviy xususiyatlarini keng yoritgan. U antonimlarni tilning ma'no tizimini tashkil etuvchi muhim birliklardan biri sifatida baholab, ularning izohli lug'atlarda to'g'ri aks ettirilishi til madaniyatini rivojlantirish uchun zarurligini qayd etadi. Olimning fikricha, antonimlarning ma'nosi faqat qarama-qarshilik bilan emas, balki nutq vaziyati va uslub bilan ham bog'liq.

N. Mahmudov nutq madaniyatiga bag'ishlangan ilmiy ishlarida antonimlarning uslubiy imkoniyatlarini alohida tahlil qilgan. Uning ta'kidlashicha, qarama-qarshi ma'noli birliklardan o'rinli foydalanish matnning ifodaliligini oshiradi, muallif fikrini yanada aniqroq ifodalashga yordam beradi va o'quvchiga kuchli ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, publitsistik va badiiy uslubda antonimlarning ekspressiv vazifasi yuqori ekanligi qayd etilgan.

A. Nurmonov zamonaviy o'zbek tiliga oid tadqiqotlarida antonimlarning semantik va funksional jihatlariga to'xtalib, ularning nutqdagi vazifasi matn mazmuni bilan chambarchas bog'liq ekanligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, antonimlar nafaqat qarama-qarshi ma'nolarni ifodalaydi, balki matndagi mantiqiy bog'liqlikni ham ta'minlaydi.

B. Yo'ldoshev uslubshunoslik bo'yicha ilmiy ishlarida antonimlarning badiiy matnlardagi o'rnini keng tahlil qilgan. Olimning fikricha, antonimlar yozuvchining estetik maqsadini amalga oshirish, qahramon xarakterini ochish va voqealar rivojini ta'sirchan tasvirlashda muhim vosita hisoblanadi.

Xorijiy tilshunoslikda ham antonimlar masalasi keng o'rganilgan. John Lyons semantikaga bag'ishlangan tadqiqotlarida antonimiyani leksik ma'no munosabatlarining asosiy turlaridan biri sifatida izohlaydi. U antonimlarni gradatsiyali, komplementar va konversiv turlarga ajratib, ularning semantik xususiyatlarini ilmiy asosda tahlil qiladi.

Alan Cruse Meaning in Language asarida antonimlarning semantik va pragmatik xususiyatlarini yoritadi. Uning fikricha, antonimlar faqat qarama-qarshi ma'noni ifodalovchi birliklar emas, balki matnning mazmuni va kommunikativ maqsadini shakllantiruvchi muhim vositalardan biridir. Olim antonimlarning qo'llanishi nutq vaziyati bilan bevosita bog'liq ekanligini ta'kidlaydi.

Geoffrey Leech uslubshunoslik va semantika bo'yicha ilmiy ishlarida antonimlarning ekspressiv imkoniyatlarini tahlil qiladi. Uning fikricha, qarama-qarshilik asosida qurilgan ifodalar o'quvchi e'tiborini tortadi va matnning ta'sirchanligini oshiradi. Ayniqsa, badiiy adabiyotda antonimlardan foydalanish muallif uslubining muhim belgilaridan biri hisoblanadi.

David Crystal zamonaviy tilshunoslikka oid asarlarida antonimlarning nutqdagi vazifasini kommunikativ yondashuv asosida izohlaydi. U qarama-qarshi ma'noli birliklar axborotni aniqroq yetkazish, taqqoslash va baholashda muhim rol o'ynashini qayd etadi.

Dirk Geeraerts leksik semantikaga oid tadqiqotlarida antonimlarning ma'no tizimidagi o'rnini o'rganib, ularning kognitiv tilshunoslik nuqtai nazaridan ham muhim ekanligini ko'rsatadi. Olim antonimlar inson tafakkurida qarama-qarshilik tushunchasini shakllantirishda muhim vosita ekanligini ta'kidlaydi.

Mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy qarashlarini taqqoslash shuni ko'rsatadiki, ularning barchasi antonimlarni tilning muhim leksik birliklari sifatida e'tirof etadi. Ular antonimlarning semantik mohiyati, nutqdagi vazifasi va uslubiy imkoniyatlarini yoritishda o'xshash fikrlarni ilgari surgan. Barcha tadqiqotchilar antonimlar matnning ta'sirchanligini oshirishi, fikrni aniqroq ifodalashi va qarama-qarshilik orqali muallif g'oyasini kuchaytirishini ta'kidlaydilar.

Shu bilan birga, ayrim farqli jihatlar ham mavjud. Mahalliy olimlar asosan o'zbek tilidagi antonimlarning leksik-semantik va uslubiy xususiyatlarini nazariy jihatdan tahlil qilgan bo'lsalar, xorijiy olimlar antonimlarni semantika, pragmatika, matn lingvistikasi va kognitiv tilshunoslik nuqtai nazaridan kengroq o'rganganlar. Xorijiy tadqiqotlarda antonimlarning matn yaratishdagi funksiyasi va kommunikativ ahamiyatiga ko'proq e'tibor qaratilgan.

Shunday qilib, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili antonimlarning semantik va uslubiy xususiyatlari tilshunoslikda keng o'rganilganligini ko'rsatadi. Biroq antonimlarning o'zbek tilidagi turli nutq uslublarida bajaradigan funksional vazifalari, ularning uslubiy imkoniyatlari va matnning ifodaliligiga ta'siri hali yetarli darajada kompleks tadqiq etilmagan. Aynan shu ilmiy bo'shliq (research gap) mazkur tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi hamda uning asosiy yo'nalishini tashkil etadi.

Metodologiya. Mazkur tadqiqotda o'zbek tilidagi antonimlarning uslubiy imkoniyatlarini o'rganish uchun bir nechta ilmiy tadqiqot metodlaridan kompleks ravishda foydalanildi. Tanlangan metodlar antonimlarning ma'no xususiyatlari, turli nutq uslublaridagi qo'llanishi va uslubiy vazifalarini har tomonlama tahlil qilish imkonini berdi. Tadqiqot jarayonida nazariy manbalar hamda turli janrdagi matnlar asosiy tadqiqot materialini sifatida o'rganildi.

Tadqiqotning asosiy metodlaridan biri tavsifiy metod hisoblanadi. Ushbu metod yordamida antonimlarning nazariy asoslari, ularning leksik-semantik xususiyatlari hamda o'zbek tilidagi o'rni ilmiy adabiyotlar asosida yoritildi. Shuningdek, antonimlarning nutqdagi vazifalari, uslubiy imkoniyatlari va matn mazmunini boyitishdagi roli tavsiflandi.

Tadqiqot davomida qiyosiy metod ham qo'llanildi. Bu metod orqali antonimlarning badiiy, publitsistik, ilmiy va rasmiy uslublarda qo'llanish xususiyatlari o'zaro taqqoslandi. Har bir uslubda antonimlarning qanday vazifani bajarishi, ularning matnning mazmuni va ifodaliligiga ta'siri misollar asosida tahlil qilindi. Shuningdek, antonimlarning turli uslublarda qo'llanishidagi o'xshash va farqli jihatlar aniqlandi.

Semantik tahlil metodi yordamida antonimlarning ma'no xususiyatlari chuqur o'rganildi. Tadqiqot davomida yaxshi – yomon, katta – kichik, oq – qora, eski – yangi, uzoq – yaqin kabi antonim juftliklarining ma'no farqlari va ularning matndagi uslubiy vazifalari tahlil qilindi. Ushbu metod antonimlarning qarama-qarshi ma'nolar orqali matnning ta'sirchanligini qanday oshirishini aniqlashga xizmat qildi.

Shuningdek, kontent tahlili metodi qo'llanildi. Bunda badiiy asarlar, ilmiy maqolalar, publitsistik matnlar va rasmiy hujjatlardan olingan misollar o'rganildi. Matnlardagi antonimlarning qo'llanish holatlari tahlil qilinib, ularning uslubiy vazifalari va kommunikativ ahamiyati baholandi.

Tadqiqotda kuzatish metodi ham muhim o'rin egalladi. Ushbu metod yordamida antonimlarning real nutqdagi qo'llanishi kuzatildi. Turli matnlarda antonimlarning qanday vazifani bajarishi, qaysi uslublarda ko'proq uchrashi va qanday maqsadda ishlatilishi aniqlashtirildi. Kuzatish natijalari nazariy xulosalarni amaliy misollar bilan tasdiqlash imkonini berdi.

Bundan tashqari, statistik metod yordamida tadqiqot davomida tahlil qilingan antonimlarning qo'llanish chastotasi umumlashtirildi. Turli uslublarda antonimlarning uchrash darajasi solishtirildi va natijalar foiz ko'rsatkichlari asosida baholandi.

Statistik tahlil antonimlarning qaysi uslublarda faolroq qo'llanilishini aniqlashga yordam berdi hamda olingan natijalarning ishonchliligini oshirdi.

Mazkur metodlarning o'zaro uyg'un holda qo'llanilishi tadqiqotning ilmiy asoslanganligini ta'minladi. Tavsifiy, qiyosiy, semantik tahlil, kontent tahlili, kuzatish va statistik metodlar yordamida antonimlarning o'zbek tilidagi uslubiy imkoniyatlari har tomonlama o'rganildi. Natijada antonimlarning turli nutq uslublarida bajaradigan funksiyalari, ularning matnning ifodaliligi va ta'sirchanligiga qo'shadigan hissasi ilmiy jihatdan asoslab berildi.

Natijalar va muhokama. Mazkur tadqiqot davomida o'zbek tilidagi antonimlarning uslubiy imkoniyatlari turli nutq uslublari misolida tahlil qilindi. Tadqiqot uchun badiiy asarlar, publitsistik maqolalar, ilmiy matnlar hamda rasmiy hujjatlardan olingan misollar o'rganildi. Olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, antonimlar nafaqat qarama-qarshi ma'nolarni ifodalovchi leksik birliklar, balki matnning uslubiy ta'sirchanligini oshiruvchi muhim vosita ham hisoblanadi. Ular yordamida fikr yanada aniqroq ifodalanadi, voqea va hodisalar o'rtasidagi farq yaqqol ko'rsatiladi hamda muallifning asosiy g'oyasi o'quvchiga ta'sirchan tarzda yetkaziladi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, antonimlarning qo'llanishi matnning uslubiga qarab farqlanadi. Ayniqsa, badiiy uslubda antonimlardan keng foydalaniladi. Buning asosiy sababi shundaki, badiiy adabiyotda yozuvchi voqealar, qahramonlar va ularning ichki kechinmalarini yanada obrazli tasvirlashga intiladi. Masalan, yaxshi – yomon, oq – qora, hayot – o'lim, eski – yangi, uzoq – yaqin kabi antonimlar yordamida qarama-qarshilik kuchaytiriladi va matnning estetik ta'siri ortadi. Masalan, "Hayotda yaxshi bilan yomonni ajrata olgan inson doimo to'g'ri yo'lni tanlaydi" jumlasida "yaxshi" va "yomon" antonimlari orqali insonning axloqiy tanlovi aniq va ta'sirchan ifodalangan. Xuddi shuningdek, "Eski qarashlar o'rnini yangi g'oyalar egallamoqda" jumlasida "eski" va "yangi" antonimlari taraqqiyot va yangilanish g'oyasini ifodalashga xizmat qilgan.

Publitsistik uslubda ham antonimlardan faol foydalanilishi kuzatildi. Gazeta va jurnal maqolalarida, ommaviy axborot vositalari materiallarida antonimlar jamiyatdagi o'zgarishlarni, muammolarni yoki qarama-qarshi fikrlarni taqqoslash uchun ishlatiladi. Masalan, "Bugun imkoniyatlar ortmoqda, ammo mas'uliyat ham kuchaymoqda" yoki "Ba'zi hududlarda farovonlik oshayotgan bo'lsa, ayrim joylarda kambag'allik hali ham saqlanib qolmoqda" kabi jumalarda antonimlar muallifning asosiy fikrini kuchaytirishga xizmat qiladi. Natijada matn o'quvchi uchun tushunarli va ta'sirchan bo'ladi.

Ilmiy uslubda antonimlarning qo'llanishi nisbatan cheklanganligi aniqlandi. Bunga sabab ilmiy matnlarda aniqlik, mantiqiylik va xolislikning ustuvor hisoblanishidir. Shunga qaramay, ilmiy adabiyotlarda ayrim tushunchalarni taqqoslash yoki farqlash zarur bo'lganda antonimlardan foydalaniladi. Masalan, "Nazariy bilim

amaliy tajribadan farq qiladi” yoki “Tabiiy va sun’iy omillar o‘zaro farqlanadi” kabi misollarda antonimlar ilmiy tushunchalarni bir-biridan ajratishga yordam beradi. Bu esa ilmiy matnning mantiqiylikini ta’minlaydi.

Rasmiy uslubda antonimlarning qo‘llanish darajasi boshqa uslublarga nisbatan ancha past ekanligi kuzatildi. Rasmiy hujjatlar, qarorlar va buyruqlarda aniq hamda standart ifodalardan foydalanish talab etiladi. Shu sababli antonimlar faqat zarur holatlarda qo‘llanadi. Masalan, “Ariza qanoatlantiriladi yoki rad etiladi” kabi ifodalarda antonimlar qarama-qarshi natijalarni ko‘rsatish vazifasini bajaradi.

Tadqiqot natijalari antonimlarning asosiy uslubiy vazifalari bir necha yo‘nalishda namoyon bo‘lishini ko‘rsatdi. Birinchidan, ular matnda qarama-qarshilikni ifodalaydi va fikrni yanada aniqroq ochib beradi. Ikkinchidan, antonimlar matnning emotsional ta’sirini kuchaytiradi. Uchinchidan, ular o‘quvchi yoki tinglovchining e’tiborini muhim g‘oyalarga qaratadi. To‘rtinchidan, antonimlar matnning uslubiy boyligini oshiradi va takroriy ifodalarning oldini oladi. Ayniqsa, badiiy asarlar, maqollar va hikmatli so‘zlarda antonimlardan unumli foydalanilishi ularning uslubiy imkoniyatlari juda keng ekanligini ko‘rsatadi. Masalan, “Achchiq haqiqat shirin yolg‘ondan afzal”, “Yaxshiga yondash, yomondan qoch”, “Ko‘p bilgan oz so‘zlar” kabi maqollarda antonimlar tarbiyaviy va estetik vazifani bajaradi.

Tadqiqot davomida olingan natijalar mahalliy olimlarning ilmiy qarashlari bilan ham mos keldi. Jumladan, Sh. Rahmatullayev antonimlarni o‘zbek tilining muhim leksik birliklaridan biri sifatida baholagan va ularning uslubiy imkoniyatlarini alohida ta’kidlagan. A. Hojiyev antonimlarning semantik xususiyatlarini chuqur tahlil qilgan bo‘lsa, N. Mahmudov ularning nutq madaniyatidagi o‘rniga alohida e’tibor qaratgan. Mazkur tadqiqot davomida olingan natijalar ushbu olimlarning ilmiy qarashlarini tasdiqladi.

Xorijiy olimlarning ishlari bilan taqqoslaganda ham o‘xshash xulosalar kuzatildi. John Lyons antonimlarni semantik munosabatlarning asosiy turi sifatida baholagan. Alan Cruse antonimlarning pragmatik va uslubiy vazifalarini tahlil qilgan. Geoffrey Leech esa badiiy matnlarda antonimlardan foydalanish matnning ekspressivligini oshirishini ilmiy asoslagan. Tadqiqot natijalari ushbu qarashlar bilan hamohang ekanligi aniqlandi.

Umuman olganda, olib borilgan tadqiqot antonimlar o‘zbek tilining uslubiy imkoniyatlarini boyituvchi muhim leksik vositalardan biri ekanligini ko‘rsatdi. Ular yordamida matnning mazmuni yanada aniqroq ochiladi, qarama-qarshilik kuchliroq ifodalanadi va nutqning ta’sirchanligi ortadi. Ayniqsa, badiiy va publitsistik uslublarda antonimlarning faol qo‘llanishi ularning uslubiy ahamiyati yuqori ekanligini tasdiqlaydi. Shu bilan birga, ilmiy va rasmiy uslublarda ham antonimlar zarur hollarda fikrni aniq ifodalash uchun muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi. Olingan natijalar antonimlarning uslubiy imkoniyatlarini chuqurroq o‘rganish o‘zbek tilshunosligi,

uslubshunoslik, nutq madaniyati hamda til ta'limini rivojlantirishda muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi.

Xulosa. Mazkur tadqiqotda o'zbek tilidagi antonimlarning uslubiy imkoniyatlari turli nutq uslublari misolida tahlil qilindi va ularning matnning mazmuni hamda ta'sirchanligini oshirishdagi o'rni yoritildi. Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, antonimlar nafaqat qarama-qarshi ma'nolarni ifodalovchi leksik birliklar, balki fikrni aniq, mantiqiy va obrazli bayon etishga xizmat qiladigan muhim uslubiy vosita ham hisoblanadi. Tadqiqot davomida badiiy, publitsistik, ilmiy va rasmiy uslublardagi matnlar o'rganilib, antonimlarning har bir uslubda o'ziga xos funksiyani bajarishi aniqlandi. Ayniqsa, badiiy va publitsistik matnlarda antonimlarning keng qo'llanishi matnning emotsional ta'sirini kuchaytirishi va muallifning asosiy g'oyasini yanada ravshan ifodalashi kuzatildi.

Tadqiqot natijalari antonimlarning qo'llanishi matnning maqsadi va uslubiga bevosita bog'liq ekanligini tasdiqladi. Ilmiy va rasmiy uslublarda antonimlardan asosan tushunchalarni taqqoslash yoki qarama-qarshi holatlarni ifodalash maqsadida foydalanilishi, badiiy va publitsistik matnlarda esa ularning uslubiy hamda ekspressiv imkoniyatlari kengroq namoyon bo'lishi aniqlandi. Bu esa antonimlarning o'zbek tilidagi uslubiy ahamiyati yuqori ekanligini ko'rsatadi.

Mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligi shundan iboratki, unda antonimlarning uslubiy imkoniyatlari turli nutq uslublari misolida kompleks ravishda tahlil qilindi. Tadqiqot davomida antonimlarning matnning ifodaliligi, mantiqiyliigi va ta'sirchanligini oshirishdagi vazifalari umumlashtirildi hamda ularning uslubiy xususiyatlari bir-biri bilan taqqoslandi. Natijada antonimlarning har bir uslubdagi o'rni va vazifasi tizimli ravishda yoritildi.

Tadqiqot natijalari asosida antonimlardan nutqda maqsadga muvofiq va o'rinli foydalanishga alohida e'tibor qaratish tavsiya etiladi. Shuningdek, olingan xulosalardan o'zbek tili leksikologiyasi, uslubshunosligi va nutq madaniyati fanlarini o'qitishda, darslik hamda o'quv qo'llanmalarini takomillashtirishda, shuningdek, badiiy ijod, jurnalistika va tarjima amaliyotida samarali foydalanish mumkin. Antonimlarning uslubiy imkoniyatlarini chuqur bilish nutqning aniqligi, ravonligi va ta'sirchanligini oshirishga yordam beradi.

Kelgusidagi tadqiqotlarda antonimlarning korpus lingvistikasi asosida qo'llanish xususiyatlarini o'rganish, ularning pragmatik va kognitiv jihatlarini chuqurroq tahlil qilish hamda zamonaviy axborot texnologiyalari va sun'iy intellekt tizimlarida antonimlardan foydalanish imkoniyatlarini tadqiq etish maqsadga muvofiqdir. Bunday ilmiy izlanishlar o'zbek tilining leksik boyligini yanada chuqurroq o'rganishga, uslubshunoslik sohasini rivojlantirishga va tilning amaliy qo'llanish doirasini kengaytirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Rahmatullayev, Sh. (2019). Hozirgi o'zbek adabiy tili. Toshkent: Universitet nashriyoti.
2. Hojiyev, A. (2020). O'zbek tili sinonimlar, antonimlar va omonimlar izohli lug'ati. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
3. Mahmudov, N. (2022). Til va nutq madaniyati. Toshkent: Ma'naviyat.
4. Nurmonov, A. (2021). O'zbek tilshunosligi nazariyasi. Toshkent: Yangi asr avlodi.
5. Yo'ldoshev, B. (2021). O'zbek tili uslubi. Toshkent: Fan.
6. Rasulov, R. (2020). Leksikologiya va semasiologiya asoslari. Toshkent: O'qituvchi.
7. Mirtojiyev, M. (2019). Hozirgi o'zbek tili leksikologiyasi. Toshkent: Fan.
8. O'zbek tili va adabiyoti jurnali. (2023). Antonimlarning uslubiy imkoniyatlari va nutqdagi vazifalari, 3(2), 42–55.
9. Filologiya masalalari. (2022). O'zbek tilida antonimik munosabatlarning tadqiqi, 2(1), 60–73.
10. Xorijiy filologiya. (2021). Leksik munosabatlarning uslubiy xususiyatlari, 4(3), 91–104.
11. Lyons, J. (1995). Linguistic Semantics: An Introduction. Cambridge University Press.
12. Cruse, D. A. (2004). Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics (2nd ed.). Oxford University Press.
13. Leech, G. N. (1981). Semantics: The Study of Meaning (2nd ed.). Penguin Books.
14. Crystal, D. (2019). The Cambridge Encyclopedia of the English Language (3rd ed.). Cambridge University Press.
15. Geeraerts, D. (2010). Theories of Lexical Semantics. Oxford University Press.
16. Murphy, M. L. (2003). Semantic Relations and the Lexicon: Antonymy, Synonymy and Other Paradigms. Cambridge University Press.
17. Jones, S. (2002). Antonymy: A Corpus-Based Perspective. Routledge.
18. Murphy, M. L. (2010). Lexical Meaning. Cambridge University Press.